

Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi sukupuolen vahvistamisesta sekä siihen liittyvien lakien muuttamisesta

LUONNOS 6.6.2022

Nykytilan kuvaus

Vankeuslaki ja tutkintavankeuslaki sekä laki poliisin säilyttämien henkilöiden kohtelusta

Vankeuslain (767/2005) 5 luvun 1 §:n 3 momentin ja tutkintavankeuslain (768/2005) 3 luvun 1 §:n 4 momentin mukaan miehet ja naiset on pidettävä eri asunto-osastoissa. Kyseissä säännöksissä tarkoitetuista päätöksistä ei saa hakea muutosta (ks. vankeuslain 20 luvun 2 §:n 1 momentin 3 kohta ja tutkintavankeuslain 15 luvun 2 §:n 1 momentin 2 kohta). Poliisin säilyttämien henkilöiden kohtelusta annetun lain (841/2006) 3 luvun 1 §:n 2 momentin mukaan miehet ja naiset on pidettävä eri selleissä. Sekä vankeuslain että tutkintavankeuslain mukaisesti toteutettavien henkilöntarkastusten ja päihitteettömyyden valvonnan suorittajan ja todistajan tulee olla samaa sukupuolta tarkastettavan kanssa (ks. vankeuslain 16 luvun 9 § ja 17 luvun 7 § sekä tutkintavankeuslain 11 luvun 9 § ja 12 luvun 7 §). Vastaava säännös on myös poliisin säilyttämien henkilöiden kohtelusta annetussa laissa (9 luvun 7 §:n 1 momentti ja 10 luvun 6 §:n 2 momentti). Myöskään pakkokeinolain (806/2011) 8 luvun 33 §:n mukaan henkilönkatsastusta tai –tarkastusta ei saa toimittaa tutkittavan kanssa eri sukupuolta oleva muu kuin terveydenhuollon ammattihenkilö. Myös poliisilaissa (872/2011) säädetään turvatarkastuksen suorittamisesta (poliisilain 3 luvun 2 §:n 2 momentti). Säännöksessä tarkoitettua henkilön tarkastuksen suorittavan turvatarkastajan tulee olla samaa sukupuolta kuin tarkastettava.

Rikoslaki

Rikoslain (39/1889) 21 luvun 4 §:ssä säädetään rangaistavaksi lapsensurma. Pykälän 1 momentin mukaan nainen, joka synnytyksestä johtuvassa uupumuksessa tai ahdistuksessa surmaa lapsensa, on tuomittava lapsensurmasta vankeuteen vähintään neljäksi kuukaudeksi ja enintään neljäksi vuodeksi. Pykälän 2 momentin mukaan yritys on rangaistava.

Rikoslain 22 luvussa säädetään sikiön, alkion ja perimän loukkaamisesta.

Luvun 1 §:ssä säädetään rangaistavaksi laitton raskauden keskeyttäminen. Pykälän 1 momentin mukaan joka ilman raskauden keskeyttämisestä annetussa laissa (239/1970 edellytettyä lupaa tai muuten oikeudettomasti keskeyttää toisen raskauden, on tuomittava laittomasta raskauden keskeyttämisestä sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi. Pykälän 2 momentin mukaan yritys on rangaistava.

Pykälän 3 momentin mukaan naista, jonka raskauden keskeyttämisessä 1 tai 2 momentissa tarkoitettussa teossa on kyse, ei rangaista tekijänä eikä osallisena laittomaan raskauden keskeyttämiseen tai sen yritykseen. Nainen voidaan kuitenkin tuomita rangaistukseen raskauden keskeyttämisestä annetun lain 13 §:ssä tarkoitettua rikoksesta.

Saman luvun 2 §:ssä säädetään laittoman raskauden keskeyttämisen törkeästä tekemuodosta. Sen 1 momentin mukaan jos laittomassa raskauden keskeyttämisessä aiheutetaan vakava vaara naisen hengelle tai terveydelle taikka rikos tehdään vastoin naisen tahtoa, ja rikos on myös kokonaisuutena arvostellen törkeä, rikoksentehtyjä on tuomittava törkeästä laittomasta raskauden keskeyttämisestä vankeuteen vähintään neljäksi kuukaudeksi ja enintään neljäksi vuodeksi. Pykälän 2 momentin mukaan yritys on rangaistava.

Rikoslain 22 luvun 3 §:ssä säädetään laittomasta alkioon puuttumisesta. Pykälän 1 kohdan mukaan joka ryhtyy alkiotutkimukseen ilman tutkimuslain 11 §:n 1 momentissa tarkoitettua Sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontaviraston lupaa tai tutkimuslain 12 §:ssä tarkoitettua sulusolujen luovuttajien tai naisen kirjallista suostumusta taikka sikiötutkimukseen ilman tutkimuslain 14 §:ssä tarkoitettua raskaana olevan naisen kirjallista suostumusta, on tuomittava laittomasta alkioon puuttumisesta sakkoon tai vankeuteen enintään yhdeksi vuodeksi.

Nykytilan arviointi

Vankeuslaki ja tutkintavankeuslaki sekä laki poliisin säilyttämien henkilöiden kohtelusta

Vankeuslakia sovelletaan ehdottoman vankeusrangaistuksen ja sakon muuntorangaistuksen (vankeus) täytäntöönpanoon. Vankeuslain 5 luvun 1 §:n 2 momentin mukaan osastolle sijoittamisessa on otettava huomioon

rangaistusajan suunnitelma, vangin yksilölliset ominaisuudet, ikä, vangin mahdollisuudet täyttää osallistumisvelvollisuutensa sekä vankilan järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitäminen, vangin tai muun henkilön turvallisuus ja rikollisen toiminnan estäminen. Saman pykälän 3 momentin mukaan miehet ja naiset on pidettävä eri asunto-osastoissa. Vankeuslain 5 luvun 3 §:n 1 momentin mukaan vangille on varattava hänen pyynnöstään mahdollisuus asua kokonaan tai osittain erillään muista vangeista, jos vangilla on perusteltu syy uskoa henkilökohtaisen turvallisuutensa olevan uhattuna. Vankeuslain esitöiden mukaan oikeus erillään asumiseen voisi kuitenkin perustua ainoastaan turvallisuusperusteeseen (HE 45/2014 vp s 37).

Tutkintavankeuslakia sovelletaan tutkintavankeuden toimeenpanoon. Tutkintavankeuslain 3 luvun 1 §:n 4 momentin mukaan miehet ja naiset on pidettävä eri asunto-osastoissa. Lain 3 luvun 2 §:n mukaan tutkintavanki on mahdollisuuksien mukaan sijoitettava yhden hengen huoneeseen. Tutkintavankia ei saa sijoittaa asumaan toisen tutkintavangin kanssa, jos siitä aiheutuu vaaraa tutkintavankeuden tarkoitukselle tai vankilan järjestykselle. Saman pykälän 2 momentin mukaan tutkintavangille on varattava hänen pyynnöstään mahdollisuus asua kokonaan tai osittain erillään muista vangeista, jos vangilla on perusteltu syy uskoa henkilökohtaisen turvallisuutensa olevan uhattuna.

Poliisin säilyttämien henkilöiden kohtelusta annettua lakia sovelletaan poliisin lain nojalla säilyttämien tutkintavankien, pidätettyjen ja kiinni otettujen kohteluun. Lain 3 luvun 1 §:n 2 momentin mukaan miehet ja naiset on pidettävä eri selleissä. Saman pykälän 3 momentin mukaan vapautensa menettänyt on mahdollisuuksien mukaan sijoitettava yhden hengen selliin. Vapautensa menettänyttä ei saa sijoittaa samaan selliin toisen vapautensa menettäneen kanssa, jos siitä aiheutuu vaaraa hänen itsensä tai toisen vapautensa menettäneen turvallisuudelle, vapauteen kohdistuvan toimenpiteen tarkoitukselle taikka säilytystilan järjestykselle tai turvallisuudelle. Säännöksen perusteluissa (HE 90/2005 vp, s. 68) viitataan tutkintavankeuslain vastaavaan säännöksen.

Vankeuslaissa ja poliisin säilyttämien henkilöiden kohtelusta annetussa laissa säädetään myös henkilöntarkastuksista ja päihitteettömyyden valvonnasta (vankeuslain 16 luvun 9 §:n 1 momentti ja poliisin säilyttämien henkilöiden kohtelusta annetun lain 9 luvun 7 §:n 1 momentti ja 10 luvun 6 §:n 2 momentti, ks. myös vankeuslain 17 luvun 7 §). Säännösten mukaan, jos henkilöntarkastus edellyttää vaatteiden riisumista, henkilöntarkastuksen tai päihitteettömyyden valvonnan suorittajan tulee olla samaa sukupuolta tarkastettavan kanssa. Säännösten perusteluissa viitataan hienotunteisuusperiaatteeseen (HE 263/2004 vp, s. 197 ja HE 90/2005 vp, s. 95). Vastavaanlainen säännös on tutkintavankeuslain 11 luvun 9 §:n 1 momentissa. Myös poliisilaissa säädetään turvatarkastuksen suorittamisesta (poliisilain 3 luvun 2 §:n 2 momentti). Säännöksessä tarkoitettua henkilön tarkastuksen suorittavan turvatarkastajan tulee olla samaa sukupuolta kuin tarkastettava. Myöskään pakkokeinolain mukaan henkilönkatsastusta tai –tarkastusta ei saa toimittaa tutkittavan kanssa eri sukupuolta oleva muu kuin terveydenhuollon ammattihenkilö (ks. 8 luvun 33 §).

Ehdotetun sukupuolen vahvistamista koskevan lain tavoitteena on, että henkilö tulisi oikeudellisesti tunnustetuksi hänen sukupuoli-identiteettinsä mukaisesti. Kun henkilö vahvistaa sukupuolensa toiseksi, on pääsääntönä, että vahvistettua sukupuolta pidetään hänen sukupuolenaan sovellettaessa muuta lainsäädäntöä. Esitys ei muuta oikeustilaa tältä osin. Vankia ja tutkintavankia tulee kohdella hänen vahvistetun sukupuolensa ja sukupuoli-identiteettinsä mukaisesti. Näin ollen oikeudellinen sukupuoli on lähtökohtaisesti osastosijoittelun perustana ja häntä tulee kohdella oikeudellisen sukupuolen mukaisesti erilaisia henkilöön kohdistuvia tarkastuksia toteuttaessa.

Sukupuolensa vahvistaneen henkilön ulkoinen olemus ei kuitenkaan välttämättä vastaa hänen edustamansa sukupuolen keskimääräisiä ulkoisia piirteitä. Kun sukupuolen vahvistaminen erotetaan lääketieteellisestä selvityksistä ja hoidoista, voidaan tällaisten tilanteiden arvioida lisääntyvän. Tämä voi aiheuttaa haasteita sellaisen sääntelyn soveltamiselle, joka perustuu esimerkiksi hienotunteisuusnäkökohtiin tai muuten cis-normatiivisiin oletuksiin henkilön sukupuolesta.

Vankeuslain ja tutkintavankeuslain esitöissä (HE 263/2004 vp, s. 92) naisten erillään asuttamista perustellaan sillä, että naisvangit muodostavat pienen vähemmistön vangeista, jolloin vaarana on, että naiset joutuvat painostuksen tai hyväksikäytön kohteeksi. Erillään asuttamisella on tahdottu estää tällaisen painostuksen tai hyväksikäytön vaara. Erillään asuttamisen periaatteen osalta viitataan lisäksi kansanvälisiin suosituksiin sekä eri maiden käytäntöön.

On huomioitava, että myös transsukupuoliset henkilöt voivat olla vähemmistö, jonka turvallisuuden takaaminen on tarpeen vankilaolosuhteissa.

Voi esiintyä tilanteita, joissa kokonaisvaltaisen harkinnan perusteella on tarpeen mahdollistaa sukupuoleen perustuvaa osastosijoittelua koskevasta säännöstä poikkeava ratkaisu. Tämä voi olla tarpeen erityisesti transtaustaisen vangin tai tutkintavangin itsensä turvallisuuden takaamiseksi. Lisäksi voi olla tarpeen ottaa huomioon usein jo lähtökohtaisestikin traumataustaisten cis-naisten mahdollisesti lisääntyvä turvattomuuden tunne, mikäli osastolle sijoitetaan henkilö, joka eroaa ulkoisesti edustamansa sukupuolen keskimääräisistä piirteistä. On myös olemassa mahdollisuus, että sääntelyä pyritään hyväksikäyttämään niin, että henkilö vahvistaisi sukupuolensa yksinomaan vaikuttaakseen tällä esimerkiksi osastosijoitteluunsa. Poikkeaminen sukupuoleen perustuvaa osastosijoittelua koskevasta säännöstä edellyttäisi muutoksia vankeuslain ja tutkintavankeuslain säännöksiin. Poikkeaminen vaikuttaisi henkilön oikeuteen tulla kohdeksi hänen vahvistetun sukupuolensa mukaisesti. Tästä syystä kyseessä olevaan päätökseen olisi perusteltua voida hakea muutosta, mikä edellyttäisi muutoksia vankeuslain ja tutkintavankeuslain muutoksenhakua koskeviin säännöksiin.

Poliisin säilyttämien henkilöiden kohtelusta annetussa laissa säädetään vastaavasti miesten ja naisten pitämisestä eri selleissä. Sukupuolensa vahvistanut henkilö tulee sijoittaa vahvistetun sukupuolensa mukaisesti. Saman lain mukaan vapautensa menettänyt on kuitenkin mahdollisuuksien mukaan sijoitettava yhden hengen selliin eikä häntä saa sijoittaa samaan selliin toisen henkilön kanssa, jos siitä aiheutuu vaaraa muun muassa hänen itsensä tai toisen vapautensa menettäneen turvallisuudelle. Näin voidaan joutua toimimaan esimerkiksi sukupuolensa vahvistaneen henkilön turvallisuuden takaamiseksi. On toisaalta huomioitava, ettei vapautensa menettäneen henkilön henkilöllisyys tai oikeudellinen sukupuoli ole välttämättä poliisin tiedossa eikä myöskään välittömästi selvitettävissä. Näin voi olla erityisesti vapaudenmenetyksen alkuvaiheessa. Tämä voi lisätä niitä tilanteita, joissa on muulla tavoin tunnistettava tarve vapautensa menettäneen turvalliseen säilytykseen. Tarve voi ilmetä esimerkiksi henkilön tuodessaan itse transtaustansa tai sukupuoli-identiteettinsä esille.

Ehdotetusta sukupuolen vahvistamista koskevasta laista seuraa, että henkilöä tulee kohdella oikeudellisen sukupuolen mukaisesti myös erilaisia henkilöön kohdistuvia tarkastuksia toteuttaessa. Erityisesti poliisin toiminnassa on kuitenkin huomioitava vapaudenmenetyksen alkuvaiheeseen ja henkilön kohtaamiseen liittyvät erityispiirteet, joiden vuoksi tietoa tarkastuksen kohteena olevan henkilöllisyydestä tai oikeudellisesta sukupuolesta ei välttämättä ole saatavilla. Tämä voi aiheuttaa haasteita henkilön kohtelemiselle hänen oikeudellisen sukupuolensa ja sukupuoli-identiteettinsä mukaisesti etenkin, jos henkilön ulkoinen olemus poikkeaa hänen edustamansa sukupuolen keskimääräisistä ulkoisista piirteistä. Toisaalta mahdollisuutta poiketa tarkastusta suorittavan tai todistavan sukupuolta koskevasta edellytyksestä sukupuolensa vahvistaneen henkilön tarkastuksen osalta ei voida pitää tarkoituksenmukaisena, koska se, ettei tietoa henkilön henkilöllisyydestä tai sukupuolen vahvistamisesta ole käytettävissä, aiheuttaisi yhtä lailla haasteita poikkeuksen soveltamiselle.

Henkilöön kohdistuvia tarkastuksia suorittavan ja todistavan henkilön sukupuolta koskevista säännöksistä seuraa, ettei samassa tilassa voi olla tarkastettavan kanssa eri sukupuolta olevaa henkilöä. Tämä voi aiheuttaa haasteita esimerkiksi tilanteissa, jossa aggressiivisesti käyttäytyvän tarkastettavan kanssa samassa huoneessa olevat henkilöt eivät riittä ylläpitämään tilanteen turvallisuutta. Voimassa oleva lainsäädäntö sisältää kuitenkin säännöksiä, jotka mahdollistavat erilaiset turvaamistoimenpiteet, kuten sitomisen, väkivaltaisen käyttäytymisen hillitsemiseksi, uhkaavan väkivallan torjumiseksi tai nimenomaisesti henkilönkatsastuksen turvaamiseksi (ks. vankeuslain 18 luvun 2 §, tutkintavankeuslain 11 luvun 2 §, poliisin säilyttämien henkilöiden kohtelusta annetun lain 11 luvun 2 § ja poliisilain 2 luvun 20 §).

Rikoslaki

Rikoslain 21 luvun lapsensurmaa koskevassa 4 §:ssä viitataan naiseen, joka synnytyksestä johtuvassa uupumuksessa tai ahdistuksessa surmaa lapsensa. Säännöksen perustelujen (HE 94/1993 vp) mukaan säännöksen perusteena on erityinen taudin luonteinen tila, jossa kohta synnytyksen jälkeen nainen surmaa lapsensa. Tilaan liittyy myös hormonaalisia muutoksia. Näissä tilanteissa voitaisiin tekijä usein katsoa syyntakeettomaksi tai vähentyneesti syyntakeiseksi. Lain esitöissä tekijänä viitataan synnyttäneeseen naiseen tai lapsen äitiin.

Rikoslain 22 luvun 1 §:ssä säädetään rangaistavaksi laitton raskauden keskeyttäminen. Pykälän 3 momentin mukaan naista, jonka raskauden keskeyttämisestä säännöksessä tarkoitettu teossa on kyse, ei rangaista tekijänä eikä osallisena laittomaan raskauden keskeyttämiseen tai sen yritykseen. Nainen voidaan kuitenkin tuomita rangaistukseen raskauden keskeyttämisestä annetun lain 13 §:ssä tarkoitettua rikoksesta. Saman luvun 2 §:ssä säädetään laittoman raskauden keskeyttämisen törkeästä tekemuodosta. Kyseisessä säännöksessä puhutaan vakavan vaaran aiheuttamisesta naisen hengelle tai terveydelle tai rikoksen tekemisestä vastoin naisen tahtoa. Lain esitöiden mukaan rangaistusuhan ensisijaisina kohteina olisivat lääkärikoulutusta vailla olevat puoskarit, joiden suorittama raskauden keskeyttäminen on omiaan vaarantamaan naisen terveyttä (HE 156/2008 vp).

Mainittujen rikoslain säännösten sanamuotojen ja esitöiden (HE 94/1993 vp ja HE 156/2008 vp) perusteella käy selkeästi ilmi, että säännösten tarkoituksena on säätää synnyttäneen henkilön tekemästä lapsen taposta tai suojella raskaana olevan henkilön terveyttä. Säännökset on säädetty aikana, jolloin lainsäädännön oletuksena on ollut, että vain juridisesti naiseksi määritellyt henkilöt voivat olla raskaana tai synnyttää. Tämä oikeustila on pyritty ylläpitämään säätämällä translaissa lisääntymiskyvyttömyydestä edellytyksenä sukupuolen oikeudelliselle vahvistamiselle.

Ehdotetussa laissa sukupuolen vahvistamisesta ei enää edellytettäisi lisääntymiskyvyttömyyttä. Sukupuolen muuttamiseen tähtääviin lääketieteellisiin hoitoihin kuuluvan hormonihoidon aiheuttavan hedelmättömyyden on tulkittu täyttävän lisääntymiskyvyttömyysvaatimuksen, vaikka hormonihoidon vaikutukset ovat yleensä palautuvia. Jo nykyllä lainsäädännön mukaan on siten mahdollista, että henkilö, joka on oikeudellisen sukupuoltaan mies, säilyttää biologisen sukupuolensa mukaisen lisääntymiskykynsä, tulee raskaaksi ja synnyttää lapsen.

Rikos- ja pakkokeinotilastojen mukaan lastensurmasta ei oltu epäilty tai tuomittu 2011-2020 välisenä aikana ainuttakaan miestä tilanteessa, jossa lapsen synnyttänyt henkilö oli oikeudelliselta sukupuoleltaan mies. (Suomen virallinen tilasto (SVT): Rikos- ja pakkokeinotilasto [verkkojulkaisu]. ISSN=2342-9151. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 9.2.2022]. Saantitapa: <http://www.stat.fi/til/rpk/meta.html>).

Ehdotetussa laissa sukupuolen vahvistamisesta olisi voimassa olevaa translakia vastaava säännös, jonka mukaan sovellettaessa muuta lainsäädäntöä henkilön sukupuolena on pidettävä ehdotetun lain mukaisesti vahvistettua sukupuolta. Ehdotus ei muuttaisi oikeustilaa tältä osin, sillä jo voimassa olevan translain mukaan henkilön sukupuolena on pidettävä vahvistettua sukupuolta sovellettaessa muuta lainsäädäntöä. Tilanteiden, joissa oikeudelliselta sukupuoleltaan mies tulee raskaaksi ja synnyttää lapsen, voidaan kuitenkin arvioida lisääntyvän lisääntymiskyvyttömyysvaatimuksen poistamisen myötä. Ehdotetussa sukupuolen vahvistamista koskevassa laissa esitetään lisäksi säädettäväksi, että sen estämättä mitä edellä kuvatussa pääsäännössä säädetään, säännöksiä, jotka koskevat raskaana olevaa, imettävää tai synnyttäneitä naisia, sovelletaan raskaana olevaan, imettävään tai synnyttäneeseen henkilöön tämän oikeudellisesta sukupuolesta riippumatta. Tämä vaikuttaisi myös mainittujen rikoslain säännösten tulkintaan.

Rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen vuoksi edellä mainittuja rikoslain säännöksiä tulisi kuitenkin säännösten tavoite huomioon ottaen selkeyttää niin, että ne soveltuvat lapsen synnyttäneeseen tai raskaana olevaan henkilöön tämän oikeudellisesta sukupuolesta riippumatta.

Rikoslain 22 luvun 3 §:ssä säädetään laittomasta alkioon puuttumisesta. Pykälän 1 kohdan mukaan joka ryhtyy alkiotutkimukseen ilman tutkimuslain 11 §:n 1 momentissa tarkoitettua Sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontaviraston lupaa tai tutkimuslain 12 §:ssä tarkoitettua sukulolujen luovuttajien tai naisen kirjallista suostumusta taikka sikiötutkimukseen ilman tutkimuslain 14 §:ssä tarkoitettua raskaana olevan naisen kirjallista suostumusta, on tuomittava laittomasta alkioon puuttumisesta sakkoon tai vankeuteen enintään yhdeksi vuodeksi. Saman luvun 2 §:ssä säädetään laittoman raskauden keskeyttämisen törkeästä tekemuodosta. On mahdollista, että myös oikeudelliselta sukupuoleltaan mies olisi raskaana ja miehen elimistössä olevaan alkioon kohdistuisi tutkimus. Säännöstä tulisi siten muuttaa sukupuolineutraalimpaan muotoon, jotta se soveltuisi raskaana olevaan henkilöön tämän oikeudellisesta sukupuolesta riippumatta. Samalla pykälään on tarpeen tehdä muita teknisluonteisia muutoksia, jotka johtuvat tutkimuslain muutoksista.

Ehdotukset ja niiden vaikutukset

Keskeiset ehdotukset

Esityksessä ehdotetaan säädettäväksi uusi laki sukupuolen vahvistamisesta. Laissa säädettäisiin sukupuolen vahvistamisen edellytyksistä, sukupuolen vahvistamista koskevasta hakemuksesta ja sen käsittelystä, vahvistamisen oikeusvaikutuksista, vanhemmuutta koskevan nimikkeen muuttamisesta, ulkomaisen päätöksen tunnustamisesta sekä muutoksenhausta. Lailla kumottaisiin laki transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta.

Sukupuolen oikeudellinen vahvistaminen eriytettäisiin lääketieteellisistä tutkimuksista ja hoidoista eikä sukupuolen vahvistamisen edellytyksenä olisi lääketieteellistä selvitystä tai diagnoosia. Voimassa olevassa laissa oleva vaatimus lisääntymiskyvyttömyydestä poistettaisiin.

Henkilö voitaisiin vahvistaa kuuluvaksi toiseen sukupuoleen kuin mihin hänet on väestötietojärjestelmään merkitty, jos hän esittää selvityksen siitä, että hän pysyvästi kokee kuuluvansa vahvistettavaan sukupuoleen,

on täysi-ikäinen ja on Suomen kansalainen tai hänellä on asuinpaikka Suomessa. Selvityksessä olisi kyse henkilön omasta selvityksestä sukupuolen kokemuksesta.

Sukupuolen vahvistamista koskeva hakemus perusteluineen olisi tehtävä kirjallisesti Digi- ja väestötietovirastolle. Digi- ja väestötietovirastolle säädettäisiin velvollisuus antaa hakijalle tietoa hakemuksen käsittelystä ja sukupuolen vahvistamisen oikeusvaikutuksista. Hakijan tulisi nämä tiedot saatuaan vahvistaa hakemuksensa. Hakemus voitaisiin kuitenkin vahvistaa aikaisintaan 30 päivän kuluttua siitä, kun hakemus on tullut vireille.

Ehdotetun lain mukaisesti vahvistettua sukupuolta olisi pidettävä henkilön sukupuolena sovellettaessa muuta lainsäädäntöä. Tämän pääsäännön estämättä säännöksiä, jotka koskevat raskaana olevaa, imettävää tai synnyttänyttä naista, sovellettaisiin raskaana olevaan, imettävään tai synnyttäneeseen henkilöön sukupuolen vahvistamisesta riippumatta. Poikkeuksena pääsäännöstä olisivat myös hedelmöityshoidoista annettu laki ja laki oikeusgeneettisestä isyystutkimuksesta, joita sovellettaessa sukupuolensa mieheksi vahvistanutta koskisi, mitä mainituissa laeissa säädetään naisesta, ja sukupuolensa naiseksi vahvistanutta, mitä mainituissa laeissa säädetään miehestä. Laissa olisi erikseen säännökset vanhemmuuden toteamista ja vahvistamista koskevien säännösten soveltamisesta sukupuolensa vahvistaneeseen henkilöön. Vanhemmuutta kuvaavan nimikkeen voisi ehdotetun lain mukaan muuttaa vastaamaan vahvistettua sukupuolta.

Esityksellä tehtäisiin äitiysavustuslakiin välttämättömät muutokset, joilla varmistetaan raskaana olevan henkilön oikeus etuuteen oikeudellisesta sukupuolestaan riippumatta. Steriloimislakiin tehtäisiin lisääntymiskyvyttömyysvaatimuksen poistamisen aiheuttama muutos. Vankeuslakia ja tutkintavankeuslakia muutettaisiin niin, että sukupuolen mukaan sijoittamisesta voitaisiin poiketa sukupuolensa vahvistaneen vangin tai tutkintavangin osalta, jos se on välttämätöntä hänen itsensä tai muun henkilön turvallisuuden suojelemiseksi. Rikoslain eräitä sukupuoleen sidottuja säännöksiä ehdotetaan muutettavaksi niin, että niitä voidaan soveltaa henkilöön tämän oikeudellisesta sukupuolesta riippumatta, jos rikoksen tunnusmerkit muuten täyttyvät. Lisäksi esityksessä ehdotetaan vanhemmuusnimikkeitä koskevien säännösten edellyttämiä muutoksia muun muassa kotikuntalakiin sekä lakiin lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta.

Säännöskohtaiset perustelut

Laki vankeuslain 5 luvun 1 §:n sekä 20 luvun 1 ja 2 §:n muuttamisesta

5 luku Sijoittaminen vankilassa

1 §. *Vankilan osastot.* Pykälän 3 momentin mukaan miehet ja naiset on pidettävä eri asunto-osastoissa. Vangin oikeudellinen sukupuoli on pääsääntöisesti osastosijoittelun perustana myös silloin, kun vanki on vahvistanut sukupuolensa sukupuolen vahvistamisesta annetun lain mukaisesti. Vankia tulee kohdella ensisijaisesti hänen vahvistetun sukupuolensa ja sukupuoli-identiteettinsä mukaisesti. Voi kuitenkin esiintyä tilanteita, joissa kokonaisvaltaisen harkinnan perusteella on tarpeen mahdollistaa myös tästä pääsäännöstä poikkeava ratkaisu. Tämä voi olla tarpeen erityisesti vangin itsensä turvallisuuden takaamiseksi. Lisäksi voi olla tarpeen ottaa huomioon usein jo lähtökohtaisestikin traumataustaisten cis-naisvankien mahdollisesti lisääntyvä turvattomuuden tunne, mikäli osastolle sijoitetaan vanki, joka eroaa ulkoisesti edustamansa sukupuolen keskimääräisistä piirteistä. On myös olemassa mahdollisuus, että sääntelyä pyritään hyväksikäyttämään niin, että vanki vahvistaisi sukupuolensa vaikuttaakseen tällä esimerkiksi osastosijoitteluunsa. Tämän vuoksi pykälään ehdotetaan uutta 4 momenttia, joka mahdollistaisi tästä pääsäännöstä poikkeamisen tapauskohtaisen harkinnan perusteella. Ehdotetun 4 momentin mukaan sukupuolen vahvistamisesta annetun lain (/) mukaisesti sukupuolensa toiseen vahvistanut vanki sijoitetaan ensisijaisesti hänen vahvistetun sukupuolensa mukaiseen asunto-osastoon. Tästä voidaan kuitenkin poiketa, jos se on välttämätöntä vangin tai muun henkilön turvallisuuden suojelemiseksi.

20 luku Muutoksenhaku

1 §. *Muutoksenhakukelpoiset päätökset.* Pykälässä säädetään niistä vankeuslain mukaisista päätöksistä, joihin voidaan hakea muutosta oikaisuvaatimuksella ja valittamalla. Lain 5 luvun 1 §:n 3 momentissa säädetään miesten ja naisten pitämisestä eri asunto-osastoissa. Sukupuolensa vahvistaneen henkilön osalta tämä tarkoittaisi sijoittamista vahvistetun sukupuolen mukaisesti. Ehdotettavan 5 luvun 1 §:n 4 momentin mukaan tästä

pääsäännöstä voitaisiin poiketa, jos se on välttämätöntä sijoitettavan vangin tai muun henkilön turvallisuuden suojelemiseksi. Sukupuolen mukaan sijoittamisesta poikkeaminen sukupuolensa vahvistaneen henkilön osalta vaikuttaisi hänen oikeuteensa tulla kohdelluksi hänen vahvistetun sukupuolensa mukaisesti, jonka vuoksi kyseiseen päätökseen on perusteltua voida hakea muutosta. Pykälän 1 momentin 5 kohtaa ehdotetaan muutettavaksi niin, että vanki tai tuomittu saisi vaatia oikaisua tai valittaa myös sellaisesta Rikosseuraamuslaitoksen päätöksestä, joka koskee 5 luvun 1 §:n 4 momentissa tarkoitettua sukupuolensa vahvistaneen vangin sijoittamista.

2 §. Muutoksenhakukielto. Pykälässä säädetään niistä vankeuslain mukaisista päätöksistä, joihin ei voi hakea muutosta oikaisuvaatimuksella eikä valittamalla. Pykälän 1 momentin 3 kohdassa kielletään muutoksenhaku 5 luvun 1 ja 2 §:ssä tarkoitettua osastolle sijoittamisesta. Muutoksenhakukelpoisiin päätöksiin ehdotetaan edellä 1 §:ssä lisättävien päätökset, jotka koskevat 5 luvun 1 §:n 4 momentissa tarkoitettua sukupuolensa vahvistaneen vangin sijoittamista. Tämä tulee sulkea pois säännöksessä tarkoitetuista päätöksistä, joihin vanki tai tuomittu ei saa hakea muutosta. Lain 2 §:n 1 momentin 3 kohtaa ehdotetaan muutettavaksi niin, että muutoksenhakukielto koskisi 5 luvun 1 §:n osalta ainoastaan mainitun pykälän 2 ja 3 momentissa tarkoitettua osastolle sijoittamista koskevaa päätöstä.

Laki tutkintavankeuslain 3 luvun 1 §:n sekä 15 luvun 1 ja 2 §:n muuttamisesta

3 luku Sijoittaminen vankilassa, perushuolto ja siirtäminen

1 §. Sijoittaminen vankilassa. Pykälän 4 momentin mukaan miehet ja naiset on pidettävä eri asunto-osastoissa. Tutkintavangin oikeudellinen sukupuoli on pääsääntöisesti osastosijoittelun perustana myös silloin, kun tutkintavanki on vahvistanut sukupuolensa sukupuolen vahvistamisesta annetun lain mukaisesti. Tutkintavankia tulee kohdella ensisijaisesti hänen vahvistetun sukupuolensa ja sukupuoli-identiteettinsä mukaisesti. Voi kuitenkin esiintyä tilanteita, joissa kokonaisvaltaisen harkinnan perusteella on tarpeen mahdollistaa myös tästä pääsäännöstä poikkeava ratkaisu. Tämä voi olla tarpeen erityisesti tutkintavangin itsensä turvallisuuden takaamiseksi. Lisäksi voi olla tarpeen ottaa huomioon usein jo lähtökohtaisestikin traumataustaisten cis-naistutkintavankien mahdollisesti lisääntyvä turvattomuuden tunne, mikäli osastolle sijoitetaan tutkintavanki, joka eroaa ulkoisesti edustamansa sukupuolen keskimääräisistä piirteistä. On myös olemassa mahdollisuus, että sääntelyä pyritään hyväksikäyttämään niin, että henkilö vahvistaisi sukupuolensa vaikuttaakseen tällä esimerkiksi osastosijoitteluunsa. Tämän vuoksi pykälään ehdotetaan uutta 5 momenttia, joka mahdollistaisi tästä pääsäännöstä poikkeamisen tapauskohtaisen harkinnan perusteella. Ehdotetun 5 momentin mukaan sukupuolen vahvistamisesta annetun lain (/) mukaisesti sukupuolensa toiseen vahvistanut tutkintavanki sijoitetaan ensisijaisesti hänen vahvistetun sukupuolensa mukaiseen asunto-osastoon. Tästä voidaan kuitenkin poiketa, jos se on välttämätöntä tutkintavangin tai muun henkilön turvallisuuden suojelemiseksi.

15 luku Muutoksenhaku

1 §. Muutoksenhakukelpoiset päätökset. Pykälässä säädetään niistä päätöksistä, joista tutkintavanki saa hakea muutosta oikaisuvaatimuksella tai valittamalla. Lain 3 luvun 1 §:n 4 momentissa säädetään miesten ja naisten pitämisestä eri asunto-osastoissa. Sukupuolensa vahvistaneen henkilön osalta tämä tarkoittaisi sijoittamista vahvistetun sukupuolen mukaisesti. Ehdotettavan 3 luvun 1 §:n 5 momentin mukaan tästä pääsäännöstä voitaisiin poiketa, jos se on välttämätöntä sijoitettavan tutkintavangin tai muun henkilön turvallisuuden suojelemiseksi. Sukupuolen mukaan sijoittamisesta poikkeaminen sukupuolensa vahvistaneen henkilön osalta vaikuttaisi hänen oikeuteensa tulla kohdelluksi hänen vahvistetun sukupuolensa mukaisesti, jonka vuoksi kyseeseen päätökseen on perusteltua voida hakea muutosta. Pykälän 1 momentin 1 kohtaa ehdotetaan muutettavaksi niin, että tutkintavanki saisi vaatia oikaisua tai valittaa myös sellaisesta Rikosseuraamuslaitoksen päätöksestä, joka koskee 3 luvun 1 §:n 5 momentissa tarkoitettua sukupuolensa vahvistaneen tutkintavangin sijoittamista.

2 §. Muutoksenhakukielto. Pykälässä säädetään niistä tutkintavankeuslain mukaisista päätöksistä, joihin ei voi hakea muutosta oikaisuvaatimuksella eikä valittamalla. Pykälän 1 momentin 2 kohdassa kielletään muutoksenhaku muun muassa 3 luvun 1 §:ssä tarkoitettua sijoittamisesta vankilassa. Muutoksenhakukelpoisiin päätöksiin ehdotetaan edellä 1 §:ssä lisättävien päätökset, jotka koskevat 3 luvun 1 §:n 5 momentissa tarkoitettua sukupuolensa vahvistaneen tutkintavangin sijoittamista. Tämä tulee sulkea pois säännöksessä tarkoitettuja päätöksistä, joihin tutkintavanki ei saa hakea muutosta. Lain 2 §:n 1 momentin 2 kohtaa ehdotetaan muutettavaksi niin, että muutoksenhakukielto koskisi 3 luvun 1 §:n osalta ainoastaan mainitun pykälän 1–4 momentissa tarkoitettua sijoittamista vankilassa koskevaa päätöstä.

Laki rikoslain muuttamisesta

21 luku Henkeen ja terveyteen kohdistuvista rikoksista

4 §. Lapsensurma. Pykälän 1 momentin mukaan nainen, joka synnytyksestä johtuvassa uupumuksessa tai ahdistuksessa surmaa lapsensa, on tuomittava lapsensurmasta vankeuteen vähintään neljäksi kuukaudeksi ja enintään neljäksi vuodeksi. Momenttia ehdotetaan muutettavaksi siten, että viittaus naiseen poistettaisiin, jotta se ottaisi huomioon tilanteen, jossa lapsen synnyttänyt henkilö on oikeudelliselta sukupuoleltaan mies. Muutos olisi terminologinen, eikä muuttaisi säännöksen sisältöä muilta osin.

22 luku Sikiön, alkion ja perimän loukkaamisesta

1 §. Laiton raskauden keskeyttäminen. Pykälässä säädetään rangaistavaksi laiton raskauden keskeyttäminen. Pykälän 1 momentin mukaan joka ilman raskauden keskeyttämisestä annetussa laissa edellytettyä lupaa tai muuten oikeudettomasti keskeyttää toisen raskauden, on tuomittava laittomasta raskauden keskeyttämisestä sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi. Pykälän 2 momentin mukaan yritys on rangaistava. Pykälän 3 momentin mukaan naista, jonka raskauden keskeyttämisestä 1 tai 2 momentissa tarkoitettua teossa on kyse, ei rangaista tekijänä eikä osallisena laittomaan raskauden keskeyttämiseen tai sen yritykseen. Nainen voidaan kuitenkin tuomita rangaistukseen raskauden keskeyttämisestä annetun lain 13 §:ssä tarkoitettua rikoksesta.

On mahdollista, että oikeudelliselta sukupuoleltaan mies tulee raskaaksi. Ehdotetun uuden sukupuolen vahvistamista koskevan lain 3 §:n 1 momentin mukaan henkilön sukupuolena on pidettävä lain mukaisesti vahvistettua sukupuolta, ellei toisin säädetä. Saman pykälän 2 momentin nojalla säännöksiä, jotka koskevat muun muassa raskaana olevaa naista, sovellettaisiin kuitenkin raskaana olevaan henkilöön sukupuolen vahvistamisesta riippumatta. Rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen takia rangaistussäännöksissä on pyrittävä mahdollisimman suureen täsmällisyyteen ja tarkkarajaisuuteen. Tästä syystä rikoslain 22 luvun 1 §:ää ehdotetaan muutettavaksi siten, että viittaukset naiseen muutettaisiin viittauksiksi ”henkilöön” ja ”häneen”. Ehdotetun säännöksen mukaan henkilöä, jonka raskauden keskeyttämisestä 1 tai 2 momentissa tarkoitettua teossa on kyse, ei rangaista tekijänä eikä osallisena laittomaan raskauden keskeyttämiseen tai yritykseen. Hänet voidaan kuitenkin tuomita rangaistukseen raskauden keskeyttämisestä annetun lain 13 §:ssä tarkoitettua rikoksesta. Muutos olisi terminologinen, eikä muuttaisi säännöksen sisältöä muilta osin.

2 §. Törkeä laiton raskauden keskeyttäminen. Pykälän 1 momentin mukaan, jos laittomassa raskauden keskeyttämisessä aiheutetaan vakava vaara naisen hengelle tai terveydelle taikka rikos tehdään vastoin naisen tahtoa, ja rikos on myös kokonaisuutena arvostellen törkeä, rikosentekijä on tuomittava törkeästä laittomasta raskauden keskeyttämisestä vankeuteen vähintään neljäksi kuukaudeksi ja enintään neljäksi vuodeksi. Pykälän 2 momentin mukaan yritys on rangaistava. Pykälän 1 momenttia ehdotetaan muutettavaksi edellä 1 §:n yhteydessä selostetuista syistä johtuen siten, että siinä viitattaisiin naisen sijaan ”raskaana olevaan”. Muutos olisi terminologinen, eikä muuttaisi säännöksen sisältöä muilta osin.

3 §. Laiton alkioon puuttuminen. Pykälässä säädetään tutkimuslain vastaisesti suoritetun alkiotutkimuksen rangaistavuudesta. Pykälän 1 kohdan mukaan rangaistavaa on ryhtyä alkiotutkimukseen tutkimuslain vastaisesti ilman tutkimuslain 12 §:ssä tarkoitettua sukusolujen luovuttajien tai naisen kirjallista suostumusta. Tutkimuslain 12 §:n 1 momentin mukaan naisen elimistön ulkopuolella olevaan alkioon kohdistuvaan lääketieteelliseen tutkimukseen ei saa ryhtyä ilman sukusolujen luovuttajan kirjallista suostumusta. Lain 12 §:n 3 momentin mukaan naisen elimistössä olevan alkion tutkimukseen ei saa ryhtyä ilman hänen kirjallista suostumustaan. Tutkimuslain 12 §:n 1 momentissa tarkoitettu suostumus ei ole sidottu suostumuksen antajan sukupuoleen. Sen sijaan 3 momentissa viitataan naiseen. On mahdollista, että myös oikeudelliselta sukupuoleltaan miehen elimistössä olevaan alkioon kohdistuisi tutkimus. Ehdotetun uuden sukupuolen vahvistamista koskevan lain 3

§:n 2 nojalla raskaana olevaa henkilöä koskevia säännöksiä sovellettaisiin raskaana olevaan henkilöön sukupuolen vahvistamisesta riippumatta, jonka seurauksena tutkimuslakia sovellettaessa 12 §:n 3 momentti soveltuisi myös raskaana olevaan henkilöön, joka on oikeudelliselta sukupuoleltaan mies. Rikosoikeudellisen lailisuuspriaatteen takia rangaistussäännöksissä on pyrittävä mahdollisimman suureen täsmällisyyteen ja tarkkarajaisuuteen. Tästä syystä ehdotetaan lisäksi, että tässä rikoslain 22 luvun 3 §:n 1 kohdassa muotoilu ”ilman tutkimuslain 12 §:ssä tarkoitettua sulusolujen luovuttajien tai naisen kirjallista suostumusta” muutettaisiin muotoon ”ilman tutkimuslain 12 §:n 1 tai 3 momentissa tarkoitettua kirjallista suostumusta”. Muutos olisi terminologinen, eikä muuttaisi säännöksen sisältöä.

Pykälän 1 kohtaan tehtäisiin samalla muita teknisuonteisia muutoksia, joita ei ole tehty tutkimuslainsäädännön muuttamisen yhteydessä. Momentin 1 kohdassa viitattu tutkimuslain 14 § on kumottu lakimuutoksella 984/2021 (voimaan 31.1.2022; HE 18/2020 vp), joten viittaus tähän pykälään poistettaisiin kohdasta. Kohdassa lisäksi viitataan Sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontaviraston tutkimuslain 11 §:n nojalla myöntämään lupaan, joka laitoksen on hankittava, jotta se voi tehdä naisen elimistön ulkopuolella olevaan alkioon kohdistuvaa lääketieteellistä tutkimusta. Sosiaali- ja terveysministeriön hallinnonalan valvontaa koskevassa osauudistuksessa mainittu lupa- ja valvontatehtävä siirtyi Sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontavirastolta Lääkealan turvallisuus- ja kehittämiskeskukseen (voimaan 1.1.2020, laki 1489/2019, HE 81/2019 vp). Sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontaviraston myöntämät luvat jäivät valvontatehtävän siirrossa voimaan. Momentin 1 kohdan viittaus Sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontavirastoon ehdotetaan korvattavaksi viittauksella toimivaltaiseen viranomaiseen.

Suhde perustuslakiin ja säätämisjärjestys

...

Arvioitavaksi perustuslain kannalta tulee erikseen vankeuslakiin ja tutkintavankeuslakiin esitettävät muutokset. Esitys toteuttaa niiltä osin perustuslain 7 §:n 3 momentin vaatimusta vapautensa menettäneen oikeuksien turvaamisesta lailla. Ehdotetut muutokset ovat merkityksellisiä myös muiden perusoikeussäännösten kannalta. Näitä ovat erityisesti perustuslain 7 §:n 1 momentissa turvattu henkilökohtainen vapaus, joka suojaa edellä kuvatuksi fyysisen vapauden ohella myös tahdonvapautta ja itsemääräämisoikeutta, sekä perustuslain 6 §:ssä turvattu yhdenvertaisuus ja syrjinnän kieltö. Esityksessä ehdotetaan, että vankeus- ja tutkintavankeuslaissa säädetyistä säännöistä koskien miesten ja naisten pitämistä eri asunto-osastoissa voitaisiin sukupuolensa vahvistaneen vangin tai tutkintavangin osalta poiketa hänen itsensä tai muun henkilön turvallisuuden takamiseksi. Sukupuolensa vahvistanut vanki tai tutkintavanki voitaisiin ehdotettujen säännösten mukaan sijoittaa osastolle vastoin hänen vahvistettua sukupuoltaan.

Perusoikeusuudistuksen yhteydessä kiinnitettiin huomiota siihen, että vapaudenmenetys ei sellaisenaan muodosta perustetta rajoittaa henkilön muita perusoikeuksia. Hallituksen esityksen mukaan, jos tarve rajoittaa henkilökohtaisen vapauden ohella muita perusoikeuksia vapaudenmenetyksen aikana on olemassa, rajoitukset tulisi voida oikeuttaa erikseen kussakin tapauksessa ja kunkin oikeuden osalta (HE 309/1993 vp, s. 24/1). Ehdotuksia tulee siten arvioida perusoikeuksien rajoitusedellytysten kannalta. Näitä ovat lailla säätämisen vaatimus, rajoituksen tarkkarajaisuus ja täsmällisyys, rajoituksen hyväksyttävyyys, perusoikeuden ydinalueen koskemattomuus, rajoituksen oikeasuhtaisuus, oikeusturvajärjestelyjen riittävyys sekä rajoituksen ristiriidattomuus Suomen kansainvälisten ihmisoikeusvelvoitteiden kannalta (PeVM 25/1994 vp, s. 4–5).

Ehdotetusta mahdollisuudesta poiketa sijoittamisesta sukupuolen mukaan ehdotetaan säädettäväksi lailla. Ehdotetuissa säännöksissä olisi myös säädetty niistä perusteista, joiden mukaan poikkeaminen pääsäännöstä olisi mahdollista. Perustuslakivaliokunta on tulkintakäytännössään katsonut, että sääntelyn tarkkarajaisuuden ja täsmällisyyden kannalta on tärkeää, että laista ilmenee riittävän selkeästi, kuka on oikeutettu käyttämään rajoitusvaltuuksia, mitä valtuuksia käytettäessä saadaan tehdä ja miten silloin on meneteltävä (PeVL 21/2006 vp, s. 3, PeVL 20/2005 vp, s. 4, PeVL 12/1998 vp, s. 3 ja 6, ja PeVL 8/1995 vp). Vankeuslaissa ja tutkintavankeuslaissa on Rikosseuraamuslaitoksen toimivaltuuksia ja niiden käytön yleisistä periaatteita, päätösvaltaa sekä vankien kohtelua koskevia säännöksiä, joita perustuslakivaliokunta on arvioinut lain säätämisen yhteydessä (PeVL 20/2005 vp).

Perusteen, jolla perusoikeutta rajoitetaan, tulee olla perusoikeusjärjestelmän kokonaisuuden kannalta hyväksyttävä. Rajoitusperusteena voi olla esimerkiksi pyrkimys suojata jonkin muun kuin rajoituksen kohteena olevan perusoikeuden toteutumista. Perustuslain 7 §:n 1 momentti suojaa paitsi henkilökohtaista vapautta, myös oikeutta turvallisuuteen. Vankeuslakiin ja tutkintavankeuslakiin ehdotettavien muutosten tavoitteena on turvata vangin tai tutkintavangin itsensä taikka muun henkilön turvallisuutta. Perustuslakivaliokunta on lausun-

nossaan hallituksen esityksestä HE 10/1998 vp laeiksi rangaistusten täytäntöönpanosta annetun lain, tutkintavankeudesta annetun lain, pakkokeinolain ja kansanterveyslain muuttamisesta kiinnittänyt huomiota julkisen vallan tehtävään turvata perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista, ja todennut, että vankien lisäksi on kysymys muistakin perusoikeuksien subjekteina - ennen muuta rangaistuslaitosten henkilökunnasta ja toisista vangeista sekä laitosten ulkopuolella olevista yksilöistä. Hallituksen esityksen tarkoittamissa asioissa on monin paikoin käsillä sellainen asetelma, jossa vangin jonkin perusoikeusrajoituksen vastapainona vaikuttavat muiden johonkin toiseen perusoikeuteen liittyvät oikeutetut edut (PeVL 12/1998 vp). Perustuslakivaliokunta on arvioidesaan myöhemmin hallituksen esityksessä HE 263/2004 vp vankeusrangaistuksen täytäntöönpanoa ja tutkintavankeuden toimeenpanoa koskevaksi lainsäädännöksi ehdotettua säännöstä miesten ja naisten pitämisestä erillään lisäksi pitänyt aiheellisena harkita sääntelyn täydentämistä viranomaisiin kohdistuvalla velvoitteella suojata vankeja väkivallalta ja seksuaaliselta häirinnältä (PeVL 20/2005 vp s. 5). Ehdotetuilla säännöksillä voidaan katsoa olevan hyväksyttävä peruste, sillä niiden pyrkimyksenä on suojata niin ikään perusoikeutena suojatun turvallisuuden toteutumista. Rajoituksen oikeasuhtaisuusvaatimusta puolestaan toteuttaa ehdotettujen säännösten edellytys siitä, että pääsäännöstä voidaan poiketa vain, jos se on välttämätöntä vangin tai tutkintavangin itsensä tai muun henkilön turvallisuuden suojaamiseksi.

Ehdotetuilla muutoksilla vankeus- ja tutkintavankeuslakeihin ei puututa perusoikeuksien ydinsisältöön. Niillä ei puututtaisi henkilön mahdollisuuteen saada sukupuolensa vahvistettua eikä siihen, että henkilöä tulisi kohdella edelleen lähtökohtaisesti vahvistetun sukupuolen ja sukupuoli-identiteetin mukaisesti.

Perusoikeuksien rajoittamisen osalta edellytetystä oikeusturvajärjestelyjen riittävydestä on esityksessä huolehdittu esittämällä mahdollisuutta hakea muutosta sukupuolensa vahvistaneen sijoittamista koskevaan päätökseen.

Esitystä on arvioitava myös rikoslakiin ehdotettujen muutosten osalta. Niiden osalta arvioitavaksi tulee erityisesti perustuslain 8 §:ssä säädettyyn rikosoikeudelliseen laillisuusperiaatteeseen sisältyvä täsmällisyysvaatimus, jonka mukaan kunkin rikoksen tunnusmerkistö on ilmaistava riittävällä täsmällisyydellä siten, että säännöksen sanamuodon perusteella on ennakoitavissa, onko jokin toiminta tai laiminlyönti rangaistavaa (ks. PeVL 22/2001 vp, s. 3/I). Rikoslain eräitä säännöksiä on tarkoitus täsmentää esityksellä niin, että niiden sanamuodon perusteella selviää riittävän selvästi se, että säännöksiä on tarkoitus soveltaa henkilöön tämän oikeudellisesta sukupuolesta riippumatta.

Edellä mainituilla perusteilla lakiehdotus voidaan käsitellä tavallisessa lainsäätämisyjärjestyksessä. Perustuslakivaliokunta ei ole aiemmin arvioinut sukupuolen vahvistamista koskevan sääntelyn perustuslainmukaisuutta ja ottaen huomioon sen läheisen liittymäpinnan useisiin perusoikeuksiin hallitus pitää kuitenkin suotavana, että perustuslakivaliokunta antaisi asiasta lausunnon.

Ponsi Edellä esitetyn perusteella annetaan eduskunnan hyväksyttäväksi seuraavat lakiehdotukset:

Laki

vankeuslain 5 luvun 1 §:n sekä 20 luvun 1 ja 2 §:n muuttamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
muutetaan vankeuslain (767/2005) 20 luvun 1 §:n 1 momentin 5 kohtaa ja 2 §:n 3 kohtaa, sellaisina kuin ne ovat laissa 393/2015 ja

lisätään vankeuslain 5 luvun 1 §:ään uusi 4 momentti:

5 luku

Sijoittaminen vankilassa

1 §

Vankilan osastot

Sukupuolen vahvistamisesta annetun lain (/) mukaisesti sukupuolensa toiseen vahvistanut vanki sijoitetaan hänen vahvistetun sukupuolensa mukaiseen asunto-osastoon. Tästä voidaan kuitenkin poiketa, jos se on välttämätöntä vangin tai muun henkilön turvallisuuden suojelemiseksi.

20 luku

Muutoksenhaku

1 §

Muutoksenhakukelpoiset päätökset

Vanki tai tuomittu saa vaatia oikaisua tai valittaa Rikosseuraamuslaitoksen päätöksestä, joka koskee:

5) 5 luvun 1 §:n 4 momentissa tarkoitettua sukupuolensa vahvistaneen vangin sijoittamista, 3 §:ssä tarkoitettua erillään asumista omasta pyynnöstä, 6 §:ssä tarkoitettua varmuusosastolle sijoittamista ja 7 §:ssä tarkoitettua varmuusosastolle sijoittamisen jatkamista;

2 §

Muutoksenhakukielto

Vanki tai tuomittu ei saa vaatia oikaisua eikä valittaa Rikosseuraamuslaitoksen päätöksestä, joka koskee:

3) 5 luvun 1 §:n 2 ja 3 momentissa ja 2 §:ssä tarkoitettua osastolle sijoittamista ja 4 §:ssä tarkoitettua sopimusosastolle sijoittamista;

Tämä laki tulee voimaan päivänä kuuta 20 . _____

Laki**tutkintavankeuslain 3 luvun 1 §:n sekä 15 luvun 1 ja 2 §:n muuttamisesta**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
muutetaan tutkintavankeuslain (768/2005) 15 luvun 1 §:n 1 momentin 1 kohtaa ja 2 §:n 2 kohtaa, sellaisina kuin ne ovat laissa 394/2015, ja
lisätään tutkintavankeuslain 3 luvun 1 §:ään, sellaisena kuin se on osaksi laeissa 394/2015 ja 326/2019, uusi 5 momentti:

3 luku

Sijoittaminen vankilassa, perushuolto ja siirtäminen

1 §

Sijoittaminen vankilassa

Sukupuolen vahvistamisesta annetun lain (/) mukaisesti sukupuolensa toiseen vahvistanut tutkintavanki sijoitetaan hänen vahvistetun sukupuolensa mukaiseen asunto-osastoon. Tästä voidaan kuitenkin poiketa, jos se on välttämätöntä tutkintavangin tai muun henkilön turvallisuuden suojelemiseksi.

15 luku

Muutoksenhaku

1 §

Muutoksenhakukelpoiset päätökset

Tutkintavanki saa vaatia oikaisua tai valittaa Rikosseuraamuslaitoksen päätöksestä, joka koskee:

1) 3 luvun 1 §:n 5 momentissa tarkoitettua sukupuolensa vahvistaneen tutkintavangin sijoittamista, 2 §:n 2 momentissa tarkoitettua erillään asumista omasta pyynnöstä, 3 §:ssä tarkoitettua omien vaatteiden käyttöä tai 4 §:ssä tarkoitettua perusruokavaliosta poikkeamista;

2 §

Muutoksenhakukielto

Tutkintavanki ei saa vaatia oikaisua eikä valittaa Rikosseuraamuslaitoksen päätöksestä, joka koskee:

2) 3 luvun 1 §:n 1-4 momentissa tarkoitettua sijoittamista vankilassa, 2 §:n 1 momentissa tarkoitettua asumaan sijoittamista, 2 a §:ssä tarkoitettua sopimusosastolle sijoittamista, 6 ja 6 a §:ssä tarkoitettua siirtämistä toiseen vankilaan tai 8 §:n 2 momentissa tarkoitettua tutkintavangin päästämistä muun viranomaisen kuin tuomioistuimen kuultavaksi;

Tämä laki tulee voimaan päivänä kuuta 20 . _____

Laki

rikoslain muuttamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
muutetaan rikoslain (39/1889) 21 luvun 4 §:n 1 momentti sekä 22 luvun 1 §:n 3 momentti, 2 §:n 1 momentti ja 3 §:n 1 kohta,

sellaisina kuin ne ovat, 21 luvun 4 §:n 1 momentti laissa 578/1995 sekä 22 luvun 1 §:n 3 momentti, 2 §:n 1 momentti ja 3 §:n 1 kohta laissa 373/2009, seuraavasti:

21 luku

Henkeen ja terveyteen kohdistuvista rikoksista

4 §

Lapsensurma

Joka synnytyksestä johtuvassa uupumuksessa tai ahdistuksessa surmaa lapsensa, on tuomittava lapsensurmasta vankeuteen vähintään neljäksi kuukaudeksi ja enintään neljäksi vuodeksi.

22 luku

Sikiön, alkion ja perimän loukkaamisesta

1 §

Laiton raskauden keskeyttäminen

Henkilöä, jonka raskauden keskeyttämisestä 1 tai 2 momentissa tarkoitetussa teossa on kyse, ei rangaista tekijänä eikä osallisena laittomaan raskauden keskeyttämiseen tai sen yritykseen. Hänet voidaan kuitenkin tuomita rangaistukseen raskauden keskeyttämisestä annetun lain 13 §:ssä tarkoitetusta rikoksesta.

2 §

Törkeä laiton raskauden keskeyttäminen

Jos laittomassa raskauden keskeyttämisessä

1) aiheutetaan vakava vaara raskaana olevan hengelle tai terveydelle taikka

2) rikos tehdään vastoin raskaana olevan tahtoa

ja rikos on myös kokonaisuutena arvostellen törkeä, rikoksentehtyjä on tuomittava törkeästä laittomasta raskauden keskeyttämisestä vankeuteen vähintään neljäksi kuukaudeksi ja enintään neljäksi vuodeksi.

3 §

Laiton alkioon puuttuminen

Joka ryhtyy

1) alkiotutkimukseen ilman lääketieteellisestä tutkimuksesta annetun lain (488/1999), jäljempänä tutkimuslaki, 11 §:n 1 momentissa tarkoitettua toimivaltaisen viranomaisen lupaa tai tutkimuslain 12 §:n 1 tai 3 momentissa tarkoitettua kirjallista suostumusta,

on tuomittava laittomasta alkioon puuttumisesta sakkoon tai vankeuteen enintään yhdeksi vuodeksi.

Tämä laki tulee voimaan päivänä kuuta 20 .
